

ปัญหามาตรการการบังคับค่าอากรค้างชำระตามกฎหมายศุลกากร¹

ภาณุมาศ บุตตะกุล²

จากการศึกษาเกี่ยวกับมาตรการการบังคับค่าอากรค้างชำระตามกฎหมายศุลกากร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงประวัติความเป็นมา แนวคิด ทฤษฎี หลักเกณฑ์เกี่ยวกับการดำเนินการบังคับค่าอากรค้างชำระซึ่งทำให้ผู้ศึกษาได้รับความรู้ความเข้าใจว่ารากฐานของการเรียกเก็บค่าอากรค้างชำระเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาประเทศ โดยอ้างอิงได้จากทฤษฎีว่าด้วยพื้นฐานเกี่ยวกับภาษี ซึ่งการเก็บภาษีอากรเป็นการเรียกเก็บจากผู้นำของเข้าหรือผู้ส่งของออกไปนอกราชอาณาจักรเพื่อนำรายได้เข้ารัฐ เพื่อนำรายได้จากการเก็บภาษีอากรนั้นนำมาใช้เพื่อพัฒนาประเทศ และการบังคับค่าอากรค้างชำระเป็นมาตรการทางปกครอง และการดำเนินการดังกล่าวเป็นการใช้มาตรการทางปกครอง ซึ่งไปตามเป็นหลักความพอสมควรแก่เหตุเป็นหลักกฎหมายที่ควบคุมการใช้อำนาจรัฐ กล่าวคือ เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองจะต้องเลือกใช้มาตรการที่ทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ของคำสั่งทางปกครอง โดยกระทบสิทธิและเสรีภาพของผู้รับคำสั่งทางปกครองน้อยที่สุด และสิทธิขั้นพื้นฐานของผู้รับคำสั่งทางปกครองที่ถูกกระทบสิทธิกับผลประโยชน์ของส่วนรวมต้องอยู่ในสัดส่วนที่สมดุลกัน ตามหลักความได้สัดส่วน ซึ่งมาตรการดังกล่าวเป็นการใช้อำนาจตามกฎหมายของพนักงานศุลกากรที่มีผลเป็นการสร้างนิติสัมพันธ์ขึ้นระหว่างบุคคลระหว่างผู้นำของเข้าหรือผู้ส่งของออกที่ค้างชำระค่าอากรและกรมศุลกากร โดยกรมศุลกากรมีสิทธิที่จะบังคับชำระค่าอากรค้างชำระจากผู้นำของเข้าหรือผู้ส่งของออกได้จนครบถ้วนและผู้นำของเข้าหรือผู้ส่งของออกที่ค้างชำระรายดังกล่าวมีหน้าที่ต้องเสียค่าอากรตามแบบแจ้งการประเมินอากรต่อกรมศุลกากรให้ครบถ้วน

จากการศึกษาทำให้ทราบว่ามาตรการการบังคับค่าอากรค้างชำระตามกฎหมายศุลกากรยังมีข้อบกพร่องบางประการ ดังต่อไปนี้

ประการที่หนึ่ง ปัญหาเกี่ยวกับมาตรการการกักของและการขายทอดตลาด ตามมาตรา 23 แห่งพระราชบัญญัติศุลกากร พ.ศ. 2560 เนื่องจากการบังคับค่าอากรค้างชำระตามพระราชบัญญัติศุลกากร พ.ศ. 2560 ถือเป็นมาตรการบังคับตามกฎหมายเฉพาะ แบ่งเป็น 2 กรณี คือ มาตรการการกักของตามมาตรา 23 และมาตรการการยึด อาศัย และขายทอดตลาดตามมาตรา 24 ซึ่งการดำเนินการใช้มาตรการบังคับตามกฎหมายศุลกากรนั้น จะต้องดำเนินการตามลำดับ กล่าวคือ จะต้องดำเนินการใช้มาตรการการกักของและขายทอดตลาด ตามมาตรา 23 เสียก่อน จึงจะสามารถดำเนินการใช้มาตรการการยึดหรืออาศัย และขายทอดตลาดทรัพย์สินอื่นของผู้ค้างชำระอากรตามมาตรา 24 ได้ มาตรการการกักของดังกล่าวจะต้องมีการ

¹บทความนี้เรียบเรียงจากการค้นคว้าอิสระ เรื่อง ปัญหามาตรการการบังคับค่าอากรค้างชำระตามกฎหมายศุลกากร โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ รองศาสตราจารย์ ดร. ถิลา ตันศิริ และคณะกรรมการสอบคือ รองศาสตราจารย์ประเสริฐ ตันศิริ และรองศาสตราจารย์ ดร. ปภาศรี บัวสวรรค์

²นักศึกษาระดับปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต (วิทยาเขตบางนา) คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ดำเนินการตามมาตรา 23 เพียงใดจึงจะถือเป็นการดำเนินการตามมาตรา 23 แล้ว จะต้องดำเนินการไปจนสิ้นสุดกระบวนการขายทอดตลาด หรือเพียงแค่นี้ได้มีการออกคำสั่งกักของของผู้ค้างชำระแล้ว ไม่ปรากฏว่ามีของที่ผู้นั้นนำเข้าหรือส่งออก และกำลังผ่านพิธีการศุลกากรหรืออยู่ในกำกับตรวจตราศุลกากร ก็ถือว่าได้ดำเนินการตามมาตรา 23 แล้ว ซึ่งกรณีดังกล่าวไม่มีการบัญญัติไว้แน่ชัดว่า ต้องดำเนินการกักของและขายทอดตลาดเพียงใดจึงจะสามารถดำเนินการยึดหรืออายัดทรัพย์สินอื่นตามมาตรา 24 ได้ และซึ่งอาจเกิดปัญหาว่าของที่กักไว้นั้นการขายทอดตลาดควรดำเนินการขายทอดตลาดด้วยวิธีการใด

ประการที่สอง ปัญหามาตรการทางปกครองของพนักงานศุลกากรในการดำเนินการอายัดตามมาตรา 24 แห่งพระราชบัญญัติศุลกากร พ.ศ. 2560 เนื่องจากการดำเนินการอายัดตามมาตรา 24 แห่งพระราชบัญญัติศุลกากร พ.ศ. 2560 นั้น ได้มีการออกระเบียบกรมศุลกากรว่าด้วยการอายัดทรัพย์สินผู้ค้างชำระอากร พ.ศ. 2560 แต่ถึงแม้ว่าระเบียบศุลกากรว่าด้วยการอายัดทรัพย์สินผู้ค้างชำระอากร พ.ศ. 2560 จะถือได้ว่าเป็นระเบียบที่มีขั้นตอนและวิธีการในการปฏิบัติไว้อย่างเหมาะสมแล้ว แต่เนื่องจากได้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 ซึ่งเป็นกฎหมายกลางที่กำหนดมาตรฐานในการปฏิบัติราชการทางปกครอง โดยได้แก้ไขในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการบังคับตามคำสั่งทางปกครองที่กำหนดให้ชำระเงิน ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการตามระเบียบศุลกากรดังกล่าว ทั้งในเรื่องการกำหนดอำนาจเจ้าหน้าที่ผู้ออกคำสั่งใช้มาตรการบังคับทางปกครองในการสืบหาทรัพย์สิน และลงโทษผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามโดยไม่มีเหตุอันสมควร และกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการแต่งตั้งเจ้าพนักงานทางปกครองเพื่อดำเนินการยึดหรืออายัดขายทอดตลาดทรัพย์สิน เมื่อระเบียบศุลกากรว่าด้วยการอายัดทรัพย์สินผู้ค้างชำระอากร พ.ศ. 2560 ได้นิยามว่า “พนักงานศุลกากร” หมายถึง ข้าราชการ พนักงานราชการ ลูกจ้างประจำ ลูกจ้างชั่วคราวของกรมศุลกากร หรือบุคคลที่ได้รับมอบหมายเป็นลายลักษณ์อักษร มีหน้าที่ในการบังคับค่าอากรที่ค้างชำระอายัดทรัพย์สินของผู้ค้างชำระอากร ซึ่งอาจเกิดปัญหาว่าการใช้ระเบียบศุลกากรว่าด้วยการอายัดทรัพย์สินผู้ค้างชำระอากร พ.ศ. 2560 ในกรณีที่มีการแก้ไขเพิ่มเติมตามพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 จะไม่สอดคล้องกับการปฏิบัติราชการตามกฎหมายศุลกากรให้เป็นไปโดยชอบด้วยกฎหมาย

ประการที่สาม ปัญหาการดำเนินการยึดและขายทอดตลาดทรัพย์สินอื่น ตามมาตรา 24 แห่งพระราชบัญญัติศุลกากร พ.ศ. 2560 เนื่องจากมาตรา 24 แห่งพระราชบัญญัติศุลกากร พ.ศ. 2560 ได้บัญญัติให้อธิบดีกรมศุลกากรมีอำนาจในการยึดหรืออายัดและขายทอดตลาดทรัพย์สินอื่นของผู้ต้องรับผิดชอบอากร ในกรณีที่ชำระค่าอากรไม่ครบถ้วน และมีค่าอากรค้างชำระและได้ดำเนินการกักของและขายทอดตลาดตามมาตรา 23 แห่งพระราชบัญญัติศุลกากร พ.ศ. 2560 แล้ว ได้ให้อธิบดีกรมศุลกากรมีอำนาจในการออกระเบียบศุลกากรว่าด้วยการอายัดทรัพย์สินผู้ค้างชำระอากร พ.ศ. 2560 ซึ่งได้กำหนดหลักเกณฑ์วิธีการในการอายัดทรัพย์สินไว้แล้ว แต่ไม่มีอำนาจในการออกระเบียบเกี่ยวกับวิธีการ ยึดทรัพย์สินและขายทอดตลาดทรัพย์สินอื่นไว้ โดยได้บัญญัติเพียงให้นำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้ในส่วนของกรยึดและขายทอดตลาดทรัพย์สินอื่นโดยอนุโลม ซึ่งกรณีดังกล่าวทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับวิธีการในการดำเนินการยึดและขายทอดตลาดทรัพย์สินอื่นของผู้ที่ค้างชำระค่าอากรว่าจะสามารถดำเนินการยึดและ

ขายทอดตลาดทรัพย์สินอื่นตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งได้มากนักน้อยเพียงใด เนื่องจากพระราชบัญญัติศุลกากร พ.ศ. 2560 ไม่ได้บัญญัติให้อำนาจอธิบดีในการออกใช้กฎหมายลำดับรอง

ประการที่สี่ ปัญหาเกี่ยวกับสถานที่เก็บรักษาทรัพย์สินที่ได้มีการดำเนินการยึดหรืออายัดตาม มาตรา 24 แห่งพระราชบัญญัติศุลกากร พ.ศ. 2560 เนื่องจากมาตรา 24 แห่งพระราชบัญญัติศุลกากร พ.ศ. 2560 ได้บัญญัติให้อธิบดีมีคำสั่งยึดหรืออายัด และขายทอดตลาดทรัพย์สินอื่นของผู้ที่ต้องรับผิดชอบอากร ทว่าราชอาณาจักร อันเป็นการกระทบสิทธิของเจ้าของทรัพย์สินที่ถูกยึดนั้น ดังนั้นในดำเนินการยึดหรืออายัดทรัพย์สินดังกล่าว เจ้าหน้าที่ศุลกากรต้องจัดหาสถานที่ ๆ เหมาะสมในการเก็บรักษาทรัพย์สินดังกล่าว ซึ่งพระราชบัญญัติศุลกากร พ.ศ. 2560 ยังมิได้มีบทบัญญัติใดที่กำหนดวิธีการในการดำเนินการเก็บรักษาทรัพย์สินดังกล่าว อันอาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อผู้ที่ต้องถูกยึดหรืออายัดทรัพย์สินอื่นจากการค้างชำระค่าอากร

จากการศึกษาค้นคว้ามาตรการการบังคับค่าอากรค้างชำระตามกฎหมายศุลกากร ผู้ศึกษาพบว่า มีข้อเสนอแนะ คือ

1. ปัญหาเกี่ยวกับมาตรการการกักของและการขายทอดตลาด ตามมาตรา 23 แห่งพระราชบัญญัติศุลกากร พ.ศ. 2560

เห็นควรแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติศุลกากร พ.ศ. 2560 มาตรา 23 วรรคหนึ่ง จากเดิมกำหนดว่า “ในกรณีที่ผู้นำของเข้าหรือผู้ส่งของออกค้างชำระอากร ให้อธิบดีมีอำนาจกักของที่ผู้นำของเข้าหรือผู้ส่งของออกและกำลังผ่านพิธีการศุลกากร หรืออยู่ในกำกับตรวจตราของศุลกากรจนกว่าผู้นำของเข้าหรือผู้ส่งของออกจะเสียอากรครบถ้วน และถ้าไม่เสียภายในสามสิบวันนับแต่วันที่กักของนั้น ให้อธิบดีมีอำนาจสั่งให้นำของนั้นออกขายทอดตลาดได้

แก้ไขเป็น “ในกรณีที่ผู้นำของเข้าหรือผู้ส่งของค้างชำระอากร ให้อธิบดีมีอำนาจกักของที่ผู้นำของเข้าหรือผู้ส่งของออกและกำลังผ่านพิธีการศุลกากร หรืออยู่ในกำกับตรวจตราของศุลกากรจนกว่าผู้นำของเข้าหรือผู้ส่งของออกจะเสียอากรครบถ้วน และถ้าไม่เสียภายในสามสิบวันนับแต่วันที่กักของนั้น ให้อธิบดีมีอำนาจสั่งให้นำของนั้น ออกขายทอดตลาดได้ ให้ปฏิบัติตามระเบียบที่อธิบดีกำหนดโดยอนุมัติรัฐมนตรี”

ซึ่งเดิมกฎหมายเกี่ยวกับการกักของและการขายทอดตลาดของที่กักจากผู้นำของเข้าหรือผู้ส่งของออก หากได้มีการแก้ไขตามข้อเสนอแนะ เห็นว่าจะทำให้การดำเนินการบังคับค่าอากรค้างชำระมีหลักเกณฑ์วิธีการ การดำเนินการที่เป็นไปในแนวทางเดียวกัน และทำให้การดำเนินการกักของและการขายทอดตลาดมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

2. ปัญหามาตรการทางปกครองของพนักงานศุลกากรในการดำเนินการอายัดตามมาตรา 24

เห็นควรให้แก้ไขเพิ่มเติมระเบียบกรมศุลกากรว่าด้วยการอายัดทรัพย์สินของผู้ค้างชำระอากร พ.ศ. 2560 ออกตามความพระราชบัญญัติศุลกากร พ.ศ. 2560 ข้อ 3 จากเดิมกำหนดว่า “พนักงานศุลกากรหมายความว่า ข้าราชการ พนักงานราชการ ลูกจ้างประจำ ลูกจ้างชั่วคราว ของกรมศุลกากร หรือบุคคล

ซึ่งได้รับมอบหมายเป็นลายลักษณ์อักษร ให้มีหน้าที่บังคับค่าอากรที่ค้างชำระและอายัดทรัพย์สินของผู้ค้างชำระอากร”

แก้ไขเป็น “ข้อ 3/1 พนักงานศุลกากร หมายความว่า ข้าราชการ พนักงานราชการ ลูกจ้างประจำ ลูกจ้างชั่วคราว ของกรมศุลกากร หรือบุคคลซึ่งได้รับมอบหมายเป็นลายลักษณ์อักษร ให้มีหน้าที่บังคับค่าอากรที่ค้างชำระ และอายัดทรัพย์สินของผู้ค้างชำระอากร

ให้ผู้มีอำนาจออกคำสั่งใช้มาตรการบังคับทางปกครองแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ผู้อยู่ได้บังคับทางปกครอง แต่งตั้งเจ้าหน้าที่ผู้อยู่ได้บังคับบัญชาซึ่งผ่านการอบรมด้านการบังคับคดีจากกรมบังคับคดีหรือด้านการบังคับทางปกครองตามหลักสูตรที่คณะกรรมการวิधिปฏิบัติราชการทางปกครองให้ความเห็นชอบ เป็นเจ้าพนักงานศุลกากรเพื่อดำเนินการยึดหรืออายัด และขายทอดตลาดทรัพย์สิน

ในการดำเนินการยึดหรืออายัด และขายทอดตลาดทรัพย์สิน เพื่อประโยชน์ ในการใช้มาตรการบังคับทางปกครองสำหรับคำสั่งทางปกครองที่กำหนดให้ชำระเงิน แต่ละคำสั่งผู้ออกคำสั่งใช้มาตรการบังคับทางปกครองอาจมอบหมายให้เจ้าพนักงานศุลกากรหนึ่งคนหรือหลายคนร่วมเป็นเจ้าพนักงานศุลกากรก็ได้

ในกรณีที่มีการมอบหมายเจ้าพนักงานศุลกากรตามวรรคสามเพียงหนึ่งคน บุคคลดังกล่าวต้องสำเร็จการศึกษาปริญญาตรีทางนิติศาสตร์ แต่กรณีที่มีการมอบหมายเจ้าพนักงานศุลกากรหลายคน ในการดำเนินการยึดหรืออายัดทรัพย์สินต้องมีเจ้าพนักงานศุลกากรอย่างน้อยหนึ่งคนสำเร็จการศึกษาปริญญาตรีทางนิติศาสตร์”

ซึ่งเดิมระเบียบกรมศุลกากรว่าด้วยการอายัดทรัพย์สินของผู้ค้างชำระอากร พ.ศ. 2560 ไม่ได้บัญญัติเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลักเกณฑ์การแต่งตั้งเจ้าพนักงานบังคับทางปกครองไว้โดยเฉพาะ การกำหนดพนักงานศุลกากรจึงต้องใช้หลักเกณฑ์ตามที่บัญญัติไว้ในกฎกระทรวง กำหนดเจ้าหน้าที่ผู้ออกคำสั่งใช้มาตรการบังคับทางปกครองและการแต่งตั้งเจ้าพนักงานทางปกครอง พ.ศ. 2562 เพื่อให้มีมาตรฐานในการปฏิบัติราชการที่เท่าเทียมกันกับพระราชบัญญัติวิधिปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 หากได้มีการแก้ไขตามข้อเสนอแนะดังกล่าว เห็นว่าการดำเนินการบังคับทางปกครองของพนักงานศุลกากรจะสอดคล้องกับกฎหมายที่เปลี่ยนแปลงไป

3. ปัญหาดำเนินการยึดทรัพย์สินและขายทอดตลาด ตามมาตรา 24

เห็นควรแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติศุลกากร พ.ศ. 2560 มาตรา 24 วรรคสอง จากเดิมบัญญัติว่า “วิธีการยึดและขายทอดตลาดทรัพย์สิน ให้ปฏิบัติตามประมวลกฎหมายวิधिพิจารณาความแพ่งโดยอนุโลม ส่วนวิธีการอายัดให้ปฏิบัติตามระเบียบที่อธิบดีกำหนดโดยอนุมัติรัฐมนตรี”

แก้ไขเป็น “วิธีการยึดหรืออายัดและขายทอดตลาดทรัพย์สิน ให้ปฏิบัติตามระเบียบที่อธิบดีกำหนดโดยอนุมัติรัฐมนตรี”

ซึ่งเดิมพระราชบัญญัติศุลกากร พ.ศ. 2560 มาตรา 24 วรรคสอง ไม่ได้ให้อำนาจอธิบดีในการออกกฎหมายลำดับรองในการดำเนินการเกี่ยวกับการยึดทรัพย์สินและขายทอดตลาด โดยไม่ได้อธิบายหรือ

กำหนดรายละเอียดในการปฏิบัติ หรือระยะเวลาในการบังคับทางปกครองที่ชัดเจน ก่อให้เกิดปัญหาในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่สุกลางที่สามารถนำวิธีการยึดและขายทอดตลาดที่ได้กำหนดไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้ได้มากนักน้อยเพียงใด จึงจะถือว่าเป็นการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย และเป็นธรรมต่อผู้อยู่ใต้บังคับของมาตราดังกล่าว หากได้มีการแก้ไขตามข้อเสนอแนะ เห็นว่าเพื่อเป็นการยกระดับหลักเกณฑ์ วิธีการ และขั้นตอนที่ใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่สุกลาง ให้กลายเป็นกฎหมายที่ฝ่ายปกครองได้ ตราขึ้น โดยอาศัยอำนาจของพระราชบัญญัติหรือที่เรียกว่ากฎหมายลำดับรอง เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นไปในแนวทางเดียวกัน

4. ปัญหาเกี่ยวกับการเก็บรักษาทรัพย์สินที่ถูกยึดหรืออายัด ตามมาตรา 24

เห็นควรแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติสุกลาง พ.ศ. 2560 มาตรา 24 วรรคสอง จากเดิมบัญญัติว่า “วิธีการยึดและขายทอดตลาดทรัพย์สิน ให้ปฏิบัติตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งโดยอนุโลม ส่วนวิธีการอายัดให้ปฏิบัติตามระเบียบที่อธิบดีกำหนดโดยอนุมัติรัฐมนตรี”

แก้ไขเป็น “24 วรรคสาม การเก็บรักษาทรัพย์สินที่ยึดหรืออายัด ให้ปฏิบัติตามระเบียบที่อธิบดีกำหนดโดยอนุมัติรัฐมนตรี”

ซึ่งเดิมพระราชบัญญัติสุกลาง พ.ศ. 2560 มาตรา 24 วรรคสอง ไม่ได้ให้อำนาจอธิบดีในการออกกฎหมายลำดับรองในการดำเนินการเกี่ยวกับเก็บรักษาทรัพย์สินที่ถูกยึดหรืออายัดจึงต้องนำวิธีการเก็บรักษาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้บังคับโดยอนุโลม ซึ่งทำให้เกิดปัญหาในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่สุกลางที่สามารถนำวิธีการเก็บรักษาทรัพย์สินที่ถูกยึดหรืออายัดที่ได้กำหนดไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้ได้มากนักน้อยเพียงใด จึงจะถือว่าเป็นการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมายและเป็นธรรมต่อผู้อยู่ใต้บังคับของมาตรการดังกล่าว หากได้มีการแก้ไขตามข้อเสนอแนะ เห็นว่า จะทำให้การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่สุกลางเป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และขั้นตอนที่ใช้เป็นแนวทางเดียวกัน อันก่อให้เกิดประสิทธิภาพ และไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อกรมสุกลาง หรือผู้ที่ถูกกระทบสิทธิจากการดำเนินการยึดหรืออายัดทรัพย์สิน

เอกสารอ้างอิง

เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม. การคลังว่าด้วยการจัดสรรและการกระจาย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2535.

ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนสานต์. กฎหมายวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์

จิรัชการพิมพ์, 2540.

บรรเจิด สิงคะเนติ. หลักพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตามรัฐธรรมนูญ.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2547.

พรชัย เลื่อนฉวี. กฎหมายรัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย

ธุรกิจบัณฑิต, 2553.

วรเจตน์ ภาคีรัตน์. หลักการพื้นฐานของกฎหมายปกครองและการกระทำทางปกครอง. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2546.

สุพาดา สิริกุดตา. กลยุทธ์เศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่มีผลต่อความสำเร็จขององค์กรธุรกิจ: กรณีศึกษา

ผู้ประกอบการอุตสาหกรรมภาคกลางตอนบน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย

เกษตรศาสตร์, 2556.